

Хникін О. В., Пачевська А. В. Роль вольових якостей у самовихованні підлітків. The 13th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (August 17-19, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-OF-WORLD-SCIENCE-17-19.08.22.pdf>. С.156 – 162.

УДК 378.011.3-057.175:174

РОЛЬ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У САМОВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Хникін Олександр Вікторович
аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
aleksandrhykin32127@gmail.com

Пачевська Аліса Валеріївна,
к. мед. наук, доцент кафедри
стоматології дитячого віку
Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, Україна
alisa.paczewska@gmail.com

Анотація: Матеріали присвячені ролі та значенню вольових якостей у самовихованні підлітків. Аналізується актуальність проблеми розвитку вольових якостей та пошуку оптимальних психолого-педагогічних умов їх успішного виховання у підлітків.

Ключові слова: воля, вольові якості, самовиховання, вольова активність, вольова діяльність, виховання.

Людина не лише сприймає і пізнає об'єктивний світ, але й активно на нього впливає. Вона перебуває у розвитку лише тоді, коли ставить перед собою цілі і прикладає зусилля для їх досягнення. Однак успіхи у досягненні поставлених цілей можливі лише тоді, коли особистість виходить на рівень свідомого керування своєю діяльністю і поведінкою та при умові регулярного впливу самої на себе з метою самовдосконалення, тобто при умові систематичного

самовиховання. Так, один з афоризмів гласить: Якщо ти сам не навчишся керувати собою, тобою будуть керувати інші.

Наукові засади самовиховання як фактора розвитку особистості знайшли своє відображення у численних працях вітчизняних та зарубіжних філософів, психологів та педагогів. В їх наукових дослідженнях феномен самовиховання представлений повно, глибоко та всебічно: Р. Бернс, І. Бех, М. Боришевський, В. Каплінський, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Сметанський, В. Сухомлинський, та ін. Їх об'єднує те, що кожен з науковців вирішального значення у самовихованні надає вольовій сфері особистості. Адже людина до рівня особистості, здатної свідомо і самостійно керувати собою, піднімається лише тоді, коли задіює і включає в активну діяльність вольову сферу, яка стає рушійною силою самовиховання лише при умові розвитку вольових якостей особистості.

Самовиховання, як справедливо стверджує В. Каплінський, «допомагає розробити динамічну модель власного професійного «Я», спроектувати свій особистісний розвиток, зреалізувати власні прагнення» [1, с.368]. А здатність до самовиховання, наголошує С. Єлканов, нікому не дається, нею людина оволодіває як особливим досвідом [2, с. 5].

Здійснюючи аналіз проблеми самовиховання, ми спрямували свої зусилля перш за все на дослідження волі як рушійної сили цього процесу та вольових якостей як внутрішнього інструменту забезпечення його результативності. Це вимагало від нас теоретичного аналізу волі, вольових якостей та організаційно-педагогічних умов, при яких вольові якості стають пусковим механізмом самовиховання, а вихованець – суб'єктом власного самовдосконалення.

Здійснюючи процес самовиховання, людина зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них об'єктивні, пов'язані з умовами життя: вплив середовища, протидія інших людей, природні перешкоди; інші – з власними недоліками: звичка відкладати на потім, небажання роботи заплановане, пасивність, лінь, поганий настрій, почуття страху, песимістичні

настрої тощо. Щоб досягти поставленої мети, людині необхідно мобілізувати свої розумові і фізичні сили на подолання перешкод, тобто активізувати волю.

Як це не дивно звучить, але воля людини і виражається в тому, наскільки вона здатна переборювати названі вище перешкоди та труднощі на шляху до формування і розвитку вольових якостей, наскільки здатна керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність поставленим цілям і задачам. Виявляється, що сила волі є чи найголовнішою умовою виховання вольових якостей, до яких ми відносимо: *цілеспрямованість* як здатність ставити перед собою конкретну мету і активно прагнути її досягнення; *рішучість* як здатність миттєво приймати зазделегідь продумані, спрогнозувавши їх позитивний результат; *наполегливість* як намагання неодмінно реалізувати задумане, незважаючи на бар'єри та перепони; *самодисципліна* як усвідомлене підпорядкування своїх дій встановленим вимогам, нормам та правилам; *самовладання* – здатність володіти собою, стримувати негативні емоції, керувати настроєм, контролювати свої поведінкові прояви; *сміливість* – готовність долати сумнів та страхи, які є перешкодами для досягнення поставленої мети; *самостійність* як вміння спиратися на власні знання, принципи, цінності та нести відповідальність за свої дії.

Самовиховання є провідним чинником успішного формування вольових якостей, які, в свою чергу, впливають і на результативність цього процесу на всіх його етапах, виступаючи складовими готовності школярів до ефективного впливу на самого себе на практиці. Адже готовність до самовиховання включає в себе неабияку цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, рішучість, самостійність, емоційну стійкість, самовладання та витримку, здатність до подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до реалізації цілей самовиховання.

Сформованість цих якостей є важливою запорукою успішності самовиховання не тільки під час навчання у школі, але й під час подальшого становлення особистості. Водночас освітній процес у школі поки що зорієнтований головним чином на оволодіння певною сумою академічних знань,

умінь і навичок. Значно менше уваги приділяється морально-вольовому розвитку підлітків, їх підготовці до подолання психологічних труднощів і перешкод у майбутньому дорослому житті. У зв'язку з цим існує потреба в розробці моделі цілеспрямованого формування вольових якостей школярів підліткового віку як інструменту самовиховання, яка б враховувала особливості його організації у закладі освіти і одночасно спиралася на обґрунтовані в психолого-педагогічній літературі загальнотеоретичні засади вольової активності людини.

Вольова активність, проявляючись у вольових діях, спрямовується на досягнення цілей і завдань самовиховання, які визначають зміст, способи і характер подальших дій. Формується самостійність, напруженість фізичних і розумових сил, переборюються труднощі, що перешкоджають досягненню мети, стримуються бажання, які відволікають від діяльності. Переборення перешкод і труднощів відбувається завдяки так званому вольовому зусиллю – особливому стану нервового напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні і моральні сили людини, без яких самовиховання не буде успішним.

Вольова діяльність, яку обов'язково передбачає самовиховання, є особливою формою активності людини. Вона полягає в тому, що особа здійснює владу над собою, контролює власні імпульси і в разі необхідності – гальмує їх. Зауважимо, що вольову діяльність не можна зводити до активності організму і ототожнювати з нею. Адже активність властива і тваринам, які задовольняють свої біологічні потреби, пристосовуючись до умов життя, але це відбувається без будь-якого свідомого наміру з їх боку.

Існують психолого-педагогічні дослідження, присвячені питанням зв'язку між самовихованням і вольовою регуляцією, зв'язку волі з мотивами і характером особистості, класифікації вольових якостей, їх конкретних проявів у навчальній, трудовій, військовій і спортивній діяльності. Однак у них вольові якості розглядаються здебільшого у контексті дослідження волі як структурного компоненту особистості. Значно менше уваги приділяється обґрунтуванню педагогічних умов їх цілеспрямованого формування як рушійної сили

самовиховання. Це певною мірою пояснюється тим, що саме поняття «вольові якості» та їхня структура вивчаються ізольовано від процесу самовиховання.

Готовність до самовиховання, як зазначалось вище, включає в себе, перш за все, готовність до активізації вольових зусиль. Можна знати про етапи процесу самовиховання, проявляти інтерес до самовдосконалення, мати бажання, але «не зрушити цього процесу з місця», залишаючи поза увагою його рушійну силу – вольові якості.

Таким чином, необхідність поєднання розвитку вольових якостей з самовихованням, а також реалізація потенційних можливостей вольових якостей в забезпеченні його успішності визначає особливість і подадшу спрямованість наших міркувань. В подальшому перед нами постають завдання: здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблемам самовиховання та розвитку вольових якостей як основи готовності до самовдосконалення; визначити структуру вольових якостей як внутрішніх компонентів готовності до самовдосконалення; виявити потенційні можливості фізичної культури в контексті формування готовності підлітків до самовдосконалення; здійснити експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов розвитку вольових якостей як головного компоненту готовності до самовдосконалення.

Для розв'язання поставлених завдань планується використання комплексу взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних *методів дослідження: теоретичних* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, контент-аналіз, узагальнення) з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення теоретичних засад виховання морально-вольових якостей підлітків в процесі позашкільної роботи з фізичної культури; *емпіричних* (анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, самооцінювання, тестування) з метою вивчення сформованості досліджуваних якостей як складової готовності підлітків до подальшого самовдосконалення; *методів математичної статистики* для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісної залежності між досліджуваними явищами і процесами.

Здійснюючи пошук оптимальних методів і прийомів впливу на розвиток вольових якостей підлітків, необхідно обов'язково враховувати те, виховні впливи не відразу сприяють перебудові поведінки, вони спочатку мають викликати готовність до цього в емоційно-вольовій сфері особистості [3, с. 105]. Забезпечити виникнення таких емоційно-вольових станів – одна із найважливіших цілей виховної діяльності, яка не може бути досягнута, якщо, по-перше, інформаційна цінність змісту лекції не буде підкріплена його емоційною цінністю; по-друге, при надмірній раціоналістичності і слабкому розвитку чуттєвої сфери педагога. Особлива роль у реалізації емоційного потенціалу інформації належить *художньому слову*, яке вже само по собі несе емоційний заряд, що посилює ефект виховного впливу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Каплінський В. В. Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах: дис. ... докт. пед. наук. Вінниця, 2019. 481с.
2. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя: книга для учителя М.: Просвещение, 2006. 143 с.
3. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 154с.
4. Каплінський В. В., Асаулюк І.О., Пінаєва О. Ю. Етика викладача закладу вищої освіти та формування морально-етичних норм поведінки студентів: навчально-методичний посібник для самостійної роботи магістрів. Вінниця: ТОВ «Твори», 2021. 112с.
5. Lazarenko N. I., Kaplinski V. V. Higher Education in Ukraine: Ensuring the Quality of Education. *International Scientific-Practical Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*. Kielce, 2016. P. 98 – 101.